

ONLAJN NARATIVI PROTIV „RODNE IDEOLOGIJE” U SRBIJI

Ivana Ranković i Maja Bjeloš

BCBP

Septembar 2023.

ONLAJN NARATIVI PROTIV „RODNE IDEOLOGIJE” U SRBIJI

Izdavač:

Beogradski centar za bezbednosnu politiku
Đure Jakšića 6/5 Beograd
www.bezbednost.org

Autorke:

Ivana Ranković i Maja Bjeloš

Koautori:

Gorana Pebić i Đorđe Blagojević

Dizajn i priprema:

Srđan Ilić

Beograd, septembar 2023.

UK Government

BCBP

Beogradski centar za
bezbednosnu politiku

Publikacija je deo inicijative Ženevskog centra za upravljanje sektorom bezbednosti (DCAF), u okviru projekta „Dobro upravljanje u sajber bezbednosti na Zapadnom Balkanu”, uz podršku Kancelarije za spoljne poslove, Komonvelt i razvoj Ujedinjenog Kraljevstva (FCDO). DCAF nije odgovoran za sadržaj nalaza istraživanja i stavovi izneti u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove DCAF-a, već autorki publikacije. DCAF podstiče upotrebu, prevođenje i deljenje ove publikacije, međutim, tražimo da priznate i citirate materijale i da ne menjate sadržaj.

SADRŽAJ

UVOD	4
KO SE BOJI RODA JOŠ?	7
KAKO JE POČELO...	9
STUDIJA SLUČAJA: MOBILIZACIJA PROTIV EVROPRAJDA 2022 U BEOGRADU	11
KO SME I MOŽE DA ZABRANI EVROPRAJD I ZAŠTO?	17
REAKCIJE ZAKONODAVNE VLASTI NA EVROPRAJD	19
REAKCIJE NEZAVISNIH INSTITUCIJA	20
REAKCIJE ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA	22
REAKCIJE MEĐUNARODNE ZAJEDNICE	23
ZAKLJUČAK	24
NAPOMENE	26

Iako se pojam roda često povezuje s biološkim polom, to su dva odvojena aspekta identiteta osobe. Rod je društveni konstrukt što znači da je definisan u odnosu na norme datog društva u pogledu uloge muškaraca i žena, koje su rezultat istorijskih i društvenih procesa. Od naših najranijih godina, roditelji, škole, vršnjaci, verske institucije, masovni mediji i drugi faktori oblikuju naše razumevanje ovih uloga, pojašnjavajući i ponavljajući očekivanja i uverenja našeg društva o tome kako dečaci i devojčice, muškarci i žene treba da se ponašaju i šta čini muškost i ženskost. Kao što je slavna feministkinja 20. veka Simon de Bovar rekla: „Ženom se ne rađa, već se postaje.“¹

Međutim, ideja da se neke osobe ne poistovećuju sa rodom koji društvo pripisuje njihovom biološkom polu podstaknula je polemiku među konzervativnim i religioznim akterima koji se protive sve većem društvenom prihvatanju nebinarnog modela za rod, kao i feministkinjama i LGBT+ pokretima koje krive za ovakav razvoj događaja. Stoga se „antirodni“ aktivizam verovatno pojavio kao reakcija na osvajanje prostora od strane ovih progresivnih pokreta. Zaista, feministički i LGBT+ pokreti angažovali su se u međunarodnom zalaganju za usvajanje političkih dokumenata koji promovišu rodnu ravnopravnost, poput Pekinške deklaracije i Platforme za akciju iz 1995. godine. A u istovremenim raspravama o sadržaju dokumenta, uključivanje pojma „rod“ izazvalo je oštru reakciju Vatikana, koji je zajedno sa svojim konzervativnim saveznicima osudio upotrebu „roda“, povezujući ga „sa homoseksualnošću... i optužujući feminističke grupe za promovisanje pet rodova.“² Ova alijansa uspela je da blokira uključivanje seksualnih prava i izraza „seksualna orijentacija“ u finalne dokumente Ujedinjenih nacija.³

Prema Fransoaz Žirard, „većina vlada i feminističkih aktivistkinja na pregovorima [u Pekingu] je zapravo koristila ‘rod’ u skladu sa savremenom političkom upotrebom, kao zamenu za ‘žene’, [ali] Sveta stolica je prepoznala dalekosežne konsekvence odvajanja društvenih uloga, identiteta i izraza od biološkog pola.“⁴ Protivljenje Vatikana ojačalo je otpor konzervativaca, nacionalista i drugih desničarskih grupa prema konceptu roda, i ove grupe su brzo formirale međunarodnu alijansu kako bi se suprotstavile dostignućima u oblasti prava žena koja su rezultat inicijativa Ujedinjenih nacija 1990-ih.⁵ No, poslednjih godina učestali su napadi na „rodnu ideologiju“, a broj antirodnih pokreta se uvećao širom sveta i to uporedo sa rastom populističkih i desničarskih stranaka posle globalne finansijske krize i ulaskom ekstremnih desničara u nacionalne parlamente i nadnacionalne strukture, poput Evropskog parlamenta. S vremenom je to dovelo do urušavanja demokratije i ugrožavanja dostignutih ljudskih i manjinskih prava i sloboda.

Ovo organizovano suprotstavljanje „rodnoj ideologiji“ vođeno je strahom da će „prirodni ili božanski karakter heteronormativne porodice“ biti narušen, te „da će muškarci izgubiti svoje dominantne pozicije ili postati fatalno umanjeni“ i da će deca biti „indoktrinirana da postanu homoseksualci.“⁶ Široka koalicija desničarskih grupa stoga se mobilisala na transnacionalnom i nacionalnom nivou kako bi odbranila takozvane tradicionalne porodične vrednosti i promovisala „svoje stavove o prirodnoj hijerarhiji između muška-

raca i žena“, suprotstavljajući se tako napretku u rodnoj ravnopravnosti.⁷ A konzervativne snage već ubiru plodove antirodni kampanja, budući da su zvaničnici u brojnim zemljama popustili pred njihovim pritiscima (ili su ih u nekim slučajevima iskoristili kao političko pokriće) naredivši uklanjanje rodno osetljivog jezika i nastavnih sadržaja u vezi sa „rodom i homoseksualnošću“ iz javnih škola, zatim ukidanje rodni studija na univerzitetima, zabranu abortusa i opstruirajući usvajanje Istanbulske konvencije, kao i zakonodavstva usmerenog na borbu protiv rodno zasnovanog nasilja i obezbeđivanje rodne ravnopravnosti.

U Srbiji, konzervativni intelektualci, nacionalisti, populisti, homofobi, desničarske stranke i grupe, ujedinili su se u poslednjih pet godina formirajući novi antirodni društveni pokret koji uživa snažnu podršku verskih organizacija. Predstavljajući „rodnu ideologiju“ kao pretnju nacionalnom identitetu i opisujući sebe kao zaštitnike „tradicionalnih srpskih vrednosti“, ovi akteri su postali aktivni u medijima sa nacionalnom pokrivenošću, na internetu i društvenim mrežama, gde šire i promovišu antirodni diskurs, često deljenjem dezinformacija. Ovaj otpor protiv „rodne ideologije“ pojavio se u Srbiji 2017. godine nakon što je obrazovni paket o prevenciji seksualnog nasilja uveden u nastavne planove i programe vrtića i osnovnih škola.⁸ Od tada, postoji kontinuirani porast antirodni kampanja i aktera koji svoj diskurs i delovanje usmeravaju protiv Prajd događaja, vantelesne oplodnje, pobačaja i protive se bilo kakvom učenju o rodu ili prevenciji seksualnog nasilja u (pred)školskim ustanovama. Retorika antirodni aktera obično se oslanja na diskriminatorne stereotipe i predrasude o ženama i LGBT+ zajednici koji su već duboko ukorenjeni u srpskom društvu, a činjenica da nema institucionalnog odgovora na ove narative samo dodatno jača njihov uticaj.

Ovo istraživanje je imalo za cilj da utvrdi kako se ove antirodne kampanje, izgrađene na dezinformacijama i govoru mržnje, prenose iz digitalnih u fizičke prostore na način koji ugrožava ličnu sigurnost i ljudska prava određenih društvenih grupa. Ovaj rad stoga nudi pregled aktuelnog društveno-političkog konteksta u Srbiji, zatim mapira antirodni diskurs i dezinformacije, kao i aktere koji ove sadržaje šire putem interneta i društvenih mreža, te istražuje učinke ovih kampanja na ljudska prava i slobode pokušavajući da identifikuje glasove u društvu koji su ućutkani ili marginalizovani antirodni diskursom. Takođe se razmatraju zakonski i institucionalni mehanizmi koji postoje u Srbiji za borbu protiv ovih kampanja.

Današnji digitalni medijski prostor se ne sastoji samo od veb stranica zvaničnih medija, već uključuje i brojne internet platforme, portale, društvene mreže, blogove i još mnogo toga, što ga čini pogodnim tlom za širenje propagande i dezinformacija, te mobilizaciju dela onlajn publike.⁹ Ovo je ilustrovano na primeru digitalnog medijskog okruženja pre i tokom međunarodnog događaja Evroprajd održanog u septembru 2022. u Beogradu, koji je ovde analiziran. Znatno broj građana mobilisan je protiv događaja putem tradicionalnih i društvenih medija, s ciljem zabrane marša. Ovaj otpor Evroprajdu bio je koristan slučaj u okviru ove studije, jer je omogućio istraživačima da ispituju uticaj onlajn kampanja na ljudska i manjinska prava i slobode – kao što su sloboda javnog okupljanja i slobode govora – i pomogao im je da povuku direktne veze između širenja nasilnog

sadržaja na internetu i fizičkog nasilja u stvarnom svetu. Ovo je naročito važno s obzirom na korelaciju između govora mržnje u medijskom prostoru i porasta prijave zločina iz mržnje. Na primer, organizacija za podršku LGBT+ „Da se zna!” zabeležila je nagli porast zločina iz mržnje uoči Evroprajda, u julu i avgustu 2022. godine, tokom kojih su ovi zločini prijavljeni pet puta više nego u svim prethodnim mesecima te godine zajedno.¹⁰

U svetlu ovih činjenica, ovim istraživanjem nastojalo se odgovoriti na nekoliko ključnih pitanja:

- » Koji su glavni antirodni narativi i kampanje dezinformisanja u Srbiji?
- » Ko su akteri koji predvode pokret protiv „rodne ideologije“?
- » Kako se građani mobilisu radi podrške antirodnim ciljevima?
- » Kakvi su efekti antirodnih kampanja na ljudska prava i slobode pojedinih društvenih grupa?
- » Kako se antirodne kampanje i govor mržnje prevode iz digitalnih u fizičke prostore?
- » Koje institucije imaju zadatak da prate antirodne kampanje i koji institucionalni i pravni mehanizmi postoje za suprotstavljanje tim kampanjama?

Podaci za ovo istraživanje prikupljeni su pregledom sekundarne literature, sprovođenjem intervjua sa predstavnicima organizacija civilnog društva i pristupom informacijama od javnog značaja.

KO SE BOJI RODA JOŠ?

Rodna ravnopravnost u Srbiji nikada nije olako prihvaćena. Ovo je postalo očigledno nakon demokratskih promena 2000. godine budući da je donosiocima odluka bilo potrebno devet godina da donesu Zakon o ravnopravnosti polova (koji nije eksplicitno garantovao rodnu ravnopravnost) i Zakon o zabrani diskriminacije. I tada su ovi zakoni bili prečišćene verzije njihovog originalno predloženog teksta, jer je Srpska pravoslavna crkva (SPC) bila nezadovoljna članovima Zakona o zabrani diskriminacije koji su se odnosili na rodni identitet i seksualno opredeljenje, i u početku je uspela da utiče na izvršnu i zakonodavnu vlast da povuku zakon iz skupštinske procedure.¹¹ SPC je u tom nastojanju uživala podršku raznih drugih verskih organizacija, uključujući Beogradsku nadbiskupiju Katoličke crkve, Islamsku zajednicu Srbije, Evangelističku crkvu. Predstavnici civilnog društva okarakterisali su povlačenje zakona kao pokazatelj neuspeha demokratskog procesa i dokaz da vaninstitucionalni centri moći imaju značajan uticaj na izvršnu vlast u Srbiji.¹²

Ipak, oba zakona doneta su do kraja 2009, iako sa izmenama, jer je njihovo usvajanje bio preduslov za ulazak Srbije u bezvizni režim sa Evropskom unijom (EU). Međutim, nekoliko godina kasnije, kada Zakon o ravnopravnosti polova nije ispunio svrhu zbog koje je donet, vlada je započela izradu nacрта novog zakona o ravnopravnosti polova. Proces je trajao skoro deceniju, a kulminirao je usvajanjem važećeg Zakona o rodnoj ravnopravnosti u maju 2021.¹³ Tokom izrade zakona, razni državni i nedržavni akteri pokušavali su da u potpunosti eliminišu „rod“ iz nacрта Zakona, predlažući na primer da se zakon preimenuje u Zakon o ravnopravnosti žena i muškaraca. Ovo je naišlo na neslaganje Zaštitnika građana i ženskih organizacija, jer bi to eksplicitno isključilo homoseksualne, biseksualne i transseksualne osobe, kao i one osobe koji svoj rodni identitet ne poistovećuju sa muškim i ženskim polom. No, kako se protivljenje nacrtu povećalo, kulturne i akademske institucije poput Matice srpske i Odbora za standardizaciju srpskog jezika pridružile su se protivnicima zakona tražeći da se izbrišu odredbe kojima se uvodi rodno osetljiv jezik.¹⁴

U međuvremenu, poslanici Narodne skupštine su 2014. izglasali ukidanje Uprave za rodnu ravnopravnost, jedinog vladinog institucionalnog mehanizma za praćenje primene zakona i strategija u ovoj oblasti.¹⁵ Rodna ravnopravnost nije bila prioritet za narodne poslanike koji su se suočili sa zadatkom da odgovore na rastuće ekonomske izazove; posebno s obzirom na to da je **protivljenje rodnoj ravnopravnosti i pravima žena postalo glasnije, bolje organizovano i umreženo. Uspon ove opozicije zasniva se na širenju dezinformacija i propagande putem društvenih mreža i onlajn portala, gde su ključni akteri antirodnog pokreta stekli popularnost.**

U srpskoj „menosferi“ – onlajn zajednici koja promovise muškost, mizoginiju i opoziciju feminizmu – pojedini vodeći influenseri imaju desetine hiljada pratilaca i mladi ih vide kao uzore¹⁶ Ovi influenseri tvrde da su „rodna ideologija“ i feminizam (kao i feministkinje) uvezeni sa Zapada sa ciljem „uništenja [tradicionalne srpske] porodice“.

Kako objašnjava sociolog Aleksej Kišjuhas, pretpostavlja se da je koncept roda nastao spolja iz „agresivne ideologije“ koja zastupa „netradicionalne uloge muškaraca i žena, kao i homoseksualnost među decom“.¹⁷

Slika 1. Vodeći influenseri u srpskoj „manosferi“

Nikola Gladović
#nikolagladovic

23,7K
followers on TikTok

766,6K
likes

99,4K
views

Pravda za Tatu

3,6K
followers

3,5K
likes

36,7K
Social reach

Stefan Marinković
The Gentleman

Instagram account No.1

69,5K
followers

Instagram account No.2

11,4K
followers

99,4K
views

Miroljub Petrović

92,9K
Youtube followers

#miroljubpetrovic

317,9M
views on TikTok

Izvor: Ivan Vujcic/BIRN¹⁸

Antirodni pokret u Srbiji podseća na pokrete u zemljama poput Španije, Hrvatske, Slovenije, Poljske, Italije, Francuske, Mađarske i Rusije - koji su aktivni više od jedne decenije.¹⁹ Nije slučajno što ovi pokreti odražavaju jedni druge, jer verske i ekstremno desničarske organizacije i akteri širom Evrope rade na ujedinenju protiv donošenja zakona o istopolnim brakovima, Istanbulske konvencije, ostvarivanja reproduktivnih prava, organizovanja rodnih studija, uvođenja rodnih sadržaja u školama. Zapravo, antirodni aktivizam u Srbiji skoro u potpunosti potiče od zapadnih antirodnih pokreta u smislu delovanja i ideologije, te se mora posmatrati kao deo šire transnacionalne mreže pokreta. To je svojevrsni **paradoks, jer isti lokalni akteri koji se bore protiv nametanja sistema vrednosti za koji tvrde da dolazi sa političkog Zapada, doživljavajući ga kao pretnju tradicionalnoj porodici, hrišćanskim vrednostima i moralu, u velikoj meri posuđuju filozofiju, vokabular i metode antirodne borbe od zapadnih uticajnih ličnosti, uključujući samoproglašenog ženomrscu Endru Tejta i američke „incele“ (tj. muškarace koji za sebe kažu da su u „nedobrovoljnom celibatu“ i imaju izrazito negativan stav o ženama i seksualno aktivnim muškarcima).**²⁰

U središtu antirodnog diskursa je tradicionalni model porodice kao zajednice muškarca i žene, koja ujedno predstavlja osnovnu ćeliju društva i političko tkivo nacije.²¹ Ovaj proces retraditionalizacije isprepleten je sa procesom redefinisavanja srpskog nacionalnog

identiteta i homogenizacije društva. Iz perspektive reakcionarnih snaga, opstanak većinskog naroda u Srbiji usko je povezan sa opstankom tradicionalne porodice, koja je posebno ugrožena postojanjem seksualnih manjina, ženskih organizacija i feministkinja.

Uprkos nespornim vezama antirodnog pokreta i SPC, Adriana Zaharijević i Katarina Lončarević tvrde da antirodni diskurs nije religioznog karaktera, već da ga prvenstveno šire konzervativne intelektualne elite.²² Ove elite nastoje da u akademskim časopisima, knjigama i novinskim člancima rod predstave kao „nenaučan, ideološki (dakle, politički) konstrukt, kao uvoz, nešto što nam je strano, za nas i nama nepoznato i nepotrebno, u koliziji s onim što mi jesmo ili što jesu „naše“ bitne vrednosti.²³ Eksternalizujući pretnju od „rodne ideologije“ i predstavljajući je kao uvoz sa političkog Zapada, ovi konzervativni glasovi takođe tvrde da se sprovodi kolonizacija Srbije drugim sredstvima. Pošto su prava žena, rodna ravnopravnost i jednake mogućnosti tekovine liberalne demokratije i vrhunac individualizma, napad na te koncepte i politike je političko sredstvo kojim konzervativne snage u Srbiji osporavaju uređenje države po demokratskim načelima i u skladu sa ljudskim i manjinskim pravima.

Ovaj diskurs dobija podršku šire javnosti kroz svoju normalizaciju i ponavljanje na internetu i društvenim mrežama, gde konzervativne i desničarske grupe postaju sve pametnije u tome kako da učinkovito šire antirodne i antizapadne poruke. Čini se da popularnost pojedinih intelektualaca,²⁴ kao i desničara uticajnih na društvenim mrežama,²⁵ navodi veliki deo društva da nekritički usvoji, a zatim i podeli ovaj antidemokratski diskurs, koji su takođe popularisali i članovi vladajuće političke partije. Na primer, Darko Glišić, predsednik Izvršnog odbora SNS-a, izjavio je 2018. godine da on „nikad pojam demokratije nije apstraktno doživljavao“, opisavši ga kao nametnut (Srbima) izvana.²⁶

KAKO JE POČELO...

Snažan otpor protiv „rodne ideologije“ pojavio se 2017. godine kada se jedan broj konzervativnih intelektualaca usprotivio uvođenju nastavnog plana i programa o prevenciji seksualnog nasilja u (pred)školske ustanove, koji su kritičari opisali kao „školski priručnik za promociju homoseksualizma“.²⁷ Neki su čak sugerisali da će to „povećati udeo homoseksualaca u društvu“.²⁸ Ova taktika zastrašivanja izazvala je protivljenje u široj javnosti kada je *Sputnjik* objavio članak o kontroverznom obrazovnom programu i pozvao se na „javne funkcionere, sociologe, psihologe, politikologe, političare koji smatraju da se navodna prevencija seksualnog nasilja... pretvorila u objavu rata porodici i porodičnim vrednostima i propagiranje LGBT i rodne ideologije“.²⁹ Ova medijska kampanja rezultirala je obustavom uvođenja obrazovnog paketa u školske programe čime je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja popustilo pred konzervativnim snagama.

Nedugo nakon toga, odluka nemačke, holandske i kanadske vlade da termine „otac“ i „majka“ na službenim obrascima zamene terminom „roditelj“ podstakla je dnevni list *Večernje novosti* da objavi seriju onlajn članaka u 2018. i 2019. s namerom da ubede domaću javnost da „Zapad napada porodicu u ime zaštite ugroženih grupa“ i da će „ukinuti mamu i tatu“.³⁰ Izneta je argumentacija da će takve promene biti sprovedene i u Srbiji, kako bi se ona uskladila sa prihvaćenim standardima rodne ravnopravnosti u okviru evrointegracije.³¹ *Večernje novosti* su objavile da je ruski predsednik Vladimir Putin branio tradicionalnu porodicu odbacivanjem izmišljenih primera porodičnih struktura sa Zapada; i stoga, iako se o idejama rodno neutralnog roditeljstva u Srbiji nikada zvanično nije raspravljalo, one su *a priori* proglašene „štetnim po porodicu i vrednosti srpskog naroda“.³²

Zatim, tokom pandemije, populističke vlade u nekim evropskim državama, poput Mađarske i Poljske, iskoristile su strahove podstaknute retorikom desničarskih grupa i crkvenih vođa da donesu politike i zakone protiv LGBT+ osoba. U isto vreme u Srbiji nije usvojen Zakon o istopolnim zajednicama, zbog čega se LGBT+ zajednica oseća izneverenom. I dok je predsednik Srbije 2021. godine najavio da ne može da potpiše zakon ni da ga Narodna skupština usvoji, pozivajući se na obavezu da se pridržava ustavne definicije braka kao zajednice muškarca i žene,³³ to je bilo namerno zamazivanje očiju javnosti; jer nacrt Zakona o istopolnim zajednicama – koji je pripremila Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog – ne priznaje brak sam po sebi između osoba istog pola. Umesto toga, omogućio bi im da registruju svoja partnerstva kako bi mogli da ostvare određena osnovna prava, kao što je pravo na podelu ili nasleđivanje imovine, da donose odluke u slučaju bolesti i posećuju svoje partnere u bolnicama ili zatvorima.

Ovo postojano protivljenje reakcionarnih snaga „rodnoj ideologiji“ dostiglo je vrhunac uoči Evroprajda 2022. godine i nastavilo se nakon događaja. Tada je Ministarstvo prosvete unelo izmene u lekciju „Polni i rodni identiteti“ u udžbenik biologije za 8. razred osnovne škole, što je označilo pobedu verskih snaga nad naukom i sekularizmom. SPC se udružila sa desničarskim partijama, naučnicima, profesorima biologije i advokatima kako bi osporili da se može napraviti razlika između pola i roda, da su pol i rod kod nekih osoba neusklađeni, da mladi ponekad dovode u pitanje svoj rodni identitet, i da neke osobe sebe smatraju rodno neutralnim.³⁴ To je dovelo i do rasprave da li rodno osetljiv jezik treba izbaciti iz udžbenika u Srbiji, suprotno važećem Zakonu o rodnoj ravnopravnosti.³⁵

STUDIJA SLUČAJA: MOBILIZACIJA PROTIV EVROPRAJDA 2022 U BEOGRADU

Mobilizacija građana i konzervativnih snaga protiv Evroprajda bila je najveća takva mobilizacija u Srbiji do sada i podstaknuta je sve većom klerikalizacijom srpskog društva i radikalnim pomeranjem politike udesno. Konzervativne snage nisu se oslanjale samo na moć retorike i propagande, već su i prikupljale potpise ljudi širom zemlje u nastojanju da u potpunosti zabrane Evroprajd. Iako je stav SPC o LGBT+ populaciji i istopolonim zajednicama već dugo negativan, Crkva se dosad nije ni na koji zvaničan način organizovala protiv Prajda. Stoga je novost u ponašanju Crkve to što je njeno rukovodstvo imalo ulogu u mobilisanju javnog mnjenja protiv Evroprajda, kako putem interneta, tako i tradicionalnih i društvenih medija. To je usledilo nakon imenovanja patrijarha Porfirija za poglavara SPC-a u februaru 2021. godine i od tada je sveprisutno u njegovoj retorici.³⁶

I zaista, u posebnom obraćanju javnosti objavljenom početkom septembra 2022. na sajtu SPC i podeljenom na društvenim mrežama,³⁷ patrijarh je podržao vladinu odluku da zabrani marš koji je zakazan za kraj jednonedeljnog Evroprajd događaja. Dok je vlada tvrdila da je zabrana iz bezbednosnih razloga, Porfirije je slavio otkazivanje iz ideoloških razloga, tvrdeći da je način života LGBT+ osoba „veštački nametnut“ Srbima i da je u suprotnosti sa „sistemom vrednosti našeg naroda, a isto tako i naše braće i sestara drugih vera i nacija sa kojima živimo“. I pored tvrdnji da se Crkva protivi „svakom obliku nasilja, javnog žigosanja i progona“, patrijarh nije osudio pretnje smrću koje su pojedini episkopi uputili pripadnicima LGBT+ zajednice.³⁸

Osim toga, SPC je podržala organizovanje „Litija za spas Srbije“ u kojoj su učestvovali članovi desničarskih partija i javnih ličnosti, kao i nekoliko neformalnih ekstremno desnih i pro-ruskih grupa. U jednoj takvoj povorci koja se održala nekoliko dana pre Evroprajda, učesnici su nosili ikone, transparent s natpisom „Kosovo je srce Srbije“, zastave carske Rusije i Donjecke narodne republike, te fotografije Putina. Tako okićeni okupili su se ispred Hrama Svetog Save u Beogradu, gde je patrijarh služio bogoslužje „za svetinju braka i porodice“.³⁹ Samo nekoliko dana kasnije, povodom novouspostavljenog državnog praznika, „Dana srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave“, patrijarh je u govoru koji je uživo prenosila Radio-televizija Srbije – kanal koji gleda više od polovine stanovništva zemlje – ponovio stavove o tradicionalnim porodicama i LGBT+ zajednici.

Slika 2. Prisustvo rukovodstva Srpske pravoslavne crkve na društvenim mrežama

Među onima koji su učestvovali u povorkama SPC su aktuelni ili bivši poslanici Narodne skupštine. Među njima su i ličnosti iz ekstremno desne stranke Srpski pokret Dveri, kao što su predsednik stranke Boško Obradović i odbornik Skupštine grada Beograda Borislav Antonijević. Otuda je važno napomenuti da su političari iz stranke Dveri bili ključni za prenošenje zahteva učesnika ovih povorki na institucionalni nivo. Tako su, na primer, tražili od Narodne skupštine da usvoji deklaraciju kojom se zabranjuje „homoseksualizam i transrodna propaganda među maloletnicima“ i uvodi novi državni praznik „Dan porodice“.⁴⁰

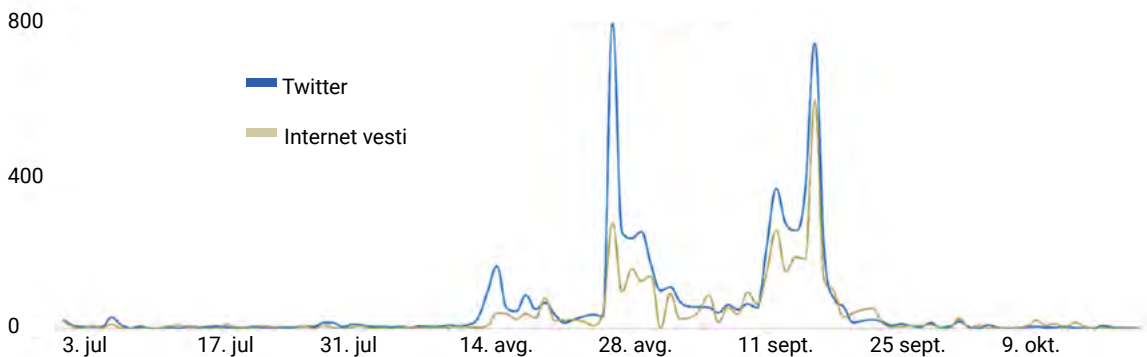
Slika 3. Prisustvo Dveri na društvenim mrežama

U desničarskim neologizmima koje promovišu Dveri često se koristi termin „homoseksualizam“ umesto homoseksualnost, koji podrazumeva ideologiju, a ne seksualnu orijentaciju. U okviru svoje kampanje protiv „promocije homoseksualizma“, lideri Dveri su uoči Evroprajda obmanuli javnost, koristeći neproverene informacije da bi taj događaj koštao poreske obveznike oko 40 miliona evra, iznos za koji bi se prema njihovoj tvrdnji moglo obezbediti 960 stanova mladim bračnim parovima.⁴¹ To je bilo prilično ironično, s obzirom na to da su troškovi događaja u vezi sa angažovanjem većeg broja pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova, trošak koji je bio neophodan jer su ekstremisti pretili nasiljem učesnicima Evropajda.⁴²

Ali Dveri nisu samostalno mobilisale građane protiv Evroprajda. Tabloidi poput *Informera* i desničarski portali *Srbinfo*, *Slavija.info*, *Vaseljenska*, *Iskra* i *Pravda* takođe su imali važnu ulogu, kao i sajtovi poput *Vidovdana* i *Živim za Srbiju*, koji imaju snažno prisustvo na društvenim mrežama. Kao što je prikazano na slici 4 (ispod), onlajn aktivnost u vezi sa Evroprajdom porasla je od početka jula do kraja oktobra 2022. godine, tokom kojeg je događaj pominjan u preko 6.000 postova na Tviteru i u preko 4.000 onlajn vesti.

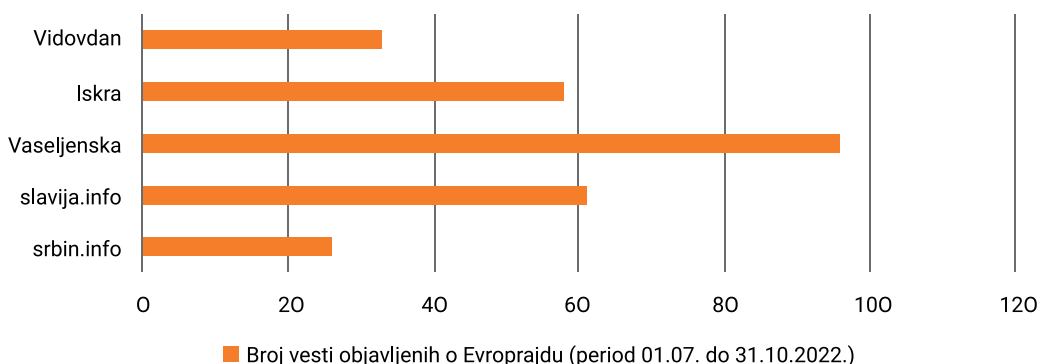
Slika 4. Objave na Tviteru i onlajn vesti u vezi sa Evroprajdom, od 1. jula do 31. oktobra 2022.

(Podaci prikupljeni korišćenjem Pulsar-a, uz podršku projekta Beacon Međunarodnog republikanskog instituta)

Ove objave i članci – koje su napisali konzervativni intelektualci, sveštenici i članovi desničarskih grupa – širili su poluistine i dezinformacije o Evroprajdu, usmeravali su govor mržnje protiv LGBT+ zajednice i propagirali teorije zavere formirane oko antizapadne retorike.⁴³ Tokom četiri meseca, samo pet portala (videti sliku 5 ispod) objavilo je više od 270 vesti u vezi sa Evroprajdom, prenoseći izjave zvaničnika, obaveštavajući čitaoce o tome da li će događaj biti održan ili ne, zatim šireći vesti o majmunskim boginjama i izveštavajući o litijama i raznim incidentima koji su se desili tokom događaja. Svaka vest objavljena na ovim sajtovima u tom periodu govorila je negativno o Evroprajdu i LGBT+ zajednici. Glavni urednik *Informera* je, na primer, tvrdio da plasiranjem teme o Evroprajdu u javnosti politički Zapad i domaće opozicione stranke vode „specijalni rat“ protiv Srbije.⁴⁴ A na portalu *Iskra* je objavljen tekst protojereja SPC Jovana Plamenca u kojem je označio „LGBT ideologiju“ kao deo „novopaganskog zapadnjačkog globalističkog vrjednosnog sistema života“, koji je suprotstavljen hrišćanskom i rekao da se „nasilje manjine nad većinom“ sprovodi pod izgovorom zaštite ljudskih prava.

Slika 5. Broj objavljenih članaka vodećih desničarskih portala o Evroprajdu, 1. jula do 31. oktobra 2022.

Evroprajd i propaganda: Milka iz Nemačke⁴⁵

Kako je kontroverza oko Evroprajda zauzela centralno mesto u Srbiji, na društvenim mrežama se pojavio video na kojem je jedna žena rekla da se od dečaka u Nemačkoj očekuje da idu u školu obučeni kao devojčice, i obrnuto. Žena, identifikovana kao Milka, bila je u to vreme u Nišu, ali je tvrdila da živi u Nemačkoj i da ima osmogodišnjeg sina i rekla je da je dobila zvanično pismo u kojem se navodi da „deca treba u utorak da, ako imamo sina, da se obuče u haljinu, ako imamo ćerku, da se obuče kao dečak. Da bi deca saznala da li su muškog ili ženskog pola.” Prema Milkinim rečima, nakon što je obavestila učiteljicu da „svom sinu neće obući haljinu jer voli da nosi svaki dan dres, Ronaldov, Mesijev, Mbapeov... i sigurno zna da je dečak, ” primorana je da plati kaznu od 263 evra. Završila je rečima: „Zato želim da se vratim (u Srbiju), jer ne želim da moje dete bude nešto što on nije”.

„Svedočenje naše sestre Milke“ objavljeno je na Tviter nalogu Ivica Božića (@Ilebozicile), redovnog učesnika povorki SPC koji je prikupljao potpise za zabranu Evroprajda u Nišu – gde je i snimljen snimak. Snimak je pogledan oko 135.000 puta samo iz Božićeve objave na Tviteru i brzo je postao viralan, što je navelo mnoge u srpskoj javnosti da poveruju da nemački obrazovni sistem tera decu da se oblače po rodnom normama sa kojima se ne identifikuju. U međuvremenu, neki srpski mediji javili su da je Milka ruski špijun povezan sa niškim Humanitarnim centrom, a ovu priču je na svom Tviter nalogu preneo i Dragan Šormaz – poslanik Srpske napredne stranke u Narodnoj skupštini.

Milka, samohrana majka autističnog dečaka, nekoliko dana kasnije branila se pred časopisom *Vreme* tvrdeći da je dva puta eksploatisana: jednom kao primer za podržavanje narativa o dekadentnom Zapadu, a zatim tvrdnjom da je ruski špijun. Ona je za *Vreme* priznala da nije bila u obavezi da sina obuče kao devojčicu. Umesto toga, dat je predlog da dečaci i devojčice možda žele da promene uloge tokom školske „nedelje tolerancije”. Štaviše, novčana kazna koju je platila nije bila posledica odbijanja njenog sina da se obuče kao devojčica, već zbog njegovog neopravdanog odsustva iz škole, jer grad Minhen plaća njegovo školovanje.

Majmunske boginje

Portal Pečat je među prvima izvestio javnost o takozvanoj „Paradi majmunskih boginja”.⁴⁶ To je pokrenulo onlajn kampanju u kojoj su deljene dezinformacije da će se majmunske boginje verovatno proširiti tokom Evroprajda.⁴⁷ Ovaj epidemiološki rizik bio je vezan samo za Evroprajd, ali ne i za druge javne skupove organizovane u isto vreme, kao što je svečanost promocije novih oficira Vojske Srbije. Na javnim servisima Radio-televizije Vojvodine i Radio-televizije Srbije, domaći stručnjaci (epidemiolozi i virusolozi) iznosili su oprečne stavove o ovoj bolesti. Neki su rekli da nema razloga za brigu i tvrdili su da je lakše dobiti šugu ili vaške; dok su se drugi pozivali na podatke Svetske zdravstvene organizacije prema kojima je virus u 98 odsto slučajeva evidentiran kod muškaraca koji imaju seks s muškarcima, doprinoseći tako daljoj stigmatizaciji LGBT+ zajednice i izazivajući strah i nepoverenje prema homoseksualnim i biseksualnim muškarcima. Protivnici Evroprajda usredsredili su se na mišljenje lekara u tvrdnji da se događaj treba otkazati.

Neprofesionalan način na koji su mediji izveštavali o širenju majmunskih boginja i povezali ih eksplicitno sa LGBT+ populacijom osudili su Poverenica za zaštitu ravnopravnosti Brankica Janković i 19 organizacija civilnog društva.⁴⁸ Oglasile su se i brojne ugledne javne ličnosti koje su osudile pojedine stručnjake i ekstremno desne političare za podsticanje predrasuda i diskriminacije.⁴⁹

Posete fruškogorskim manastirima

Kako se Evroprajd približavao, članovi Fejsbuk grupe “Sremski Karlovci Aktuelni” (koji broje više od 6.000) – od kojih mnogi verovatno žive u ili blizu Sremskih Karlovaca, u blizini Novog Sada i Nacionalnog parka Fruška gora – podelili su glasine da su učesnici događaja planirali da posete lokalnu osnovnu školu kako bi razgovarali o problemima s kojima se suočava LGBT+ zajednica, kao i dva manastira na Fruškoj gori. Nakon ovih glasina usledila je izmišljena vest da su meštani sela Krušedol, Maradić, Velika Remeta i Čortanovci najavili da će blokirati sve puteve koji vode ka manastiru Krušedol, kako bi sprečili dolazak aktivista Evroprajda na ovo sveto pravoslavno mesto. Iako su ove objave privukle pažnju posetilaca Fejsbuk stranica koje promovišu srpsko pravoslavlje (npr. Fejsbuk stranice Svetosavska Srbija i Pravoslavni manastiri i crkve sa preko 40 hiljada pratilaca zajedno) i izazvale reakcije koji su uključivali govor mržnje, organizatori Evroprajda su negirali da u ovim pričama ima istine.

Osim ideoloških argumenata, protivnici Evroprajda takođe su podigli uzbunu zbog mogućnosti širenja majmunskih boginja tokom događaja, nazivajući ih bolešću homoseksualaca. Kako je primetio Goran Miletić, direktor ogranka međunarodne organizacije Civil Rights Defenders za Evropu i MENA, protivnici su nastojali da racionalizuju predrasude prema LGBT+ populaciji isticanjem njihovog nemoralnog ponašanja.⁵⁰ Već široko rasprostranjeni negativni stavovi i uverenja o LGBT+ osobama samo su podstakli ove teorije zavere i omogućili njihovo širenje na društvenim mrežama i u onlajn medijima tokom pandemije.

➤ S obzirom na ovaj kontekst, nije iznenađujuće da su pretnje smrću upućene aktivistima i organizatorima Evroprajda putem društvenih mreža. Korisnici Instagrama su takođe podneli prijave o objavama na zvaničnom nalogu Evroprajda u tolikom obimu da su privremeno uspeali da ga suspenduju, negirajući slobodu govora organizacije uoči događaja.⁵¹ Ipak, organizatori Evroprajda bili su spremni na protivljenje „uobičajenih sumnjivaca” sa krajnje desnice, ali su bili iznenađeni i zabrinuti pojavom radikalne desnice u feminističkom ruhu.⁵² Ovo se pre svega odnosi na pojavu trans-isključive organizacije Lezbejska i gej solidarna mreža koja je izazvala razdor unutar postojeće LGBT+ zajednice u Srbiji. Na svakom koraku, činilo se da ova organizacija radi na potkopavanju napora drugih LGBT+ organizacija, dajući kontra-izjave o epidemiji majmunskih boginja, šireći transfobični sadržaj i još mnogo toga.⁵³ Prema rečima izvršnog direktora organizacije Grupa IZAĐI, ova vrsta međugrupnog sukoba je dodatno otežala prosečnom građaninu Srbije – koji je verovatno već homofobičan i nije senzibilisan za ovu populaciju – da razume potrebe i zahteve LGBT+ zajednice.⁵⁴ **Kako god bilo, LGBT+ aktivisti jedinstveni su u mišljenju da najveću odgovornost za mobilizaciju građana protiv Evroprajda snosi državni vrh Srbije.**

KO SME I MOŽE DA ZABRANI EVROPRAJD I ZAŠTO?

Uprkos velikom broju nedržavnih aktera koji šire antirodne narative i dezinformacije o LGBT+ i Evroprajd, mnogi donosioci odluka u Srbiji otvoreno su se protivili Evroprajd. ⁵⁵ Ne obazirući se na podelu vlasti i prekoračujući svoja ovlašćenja, predsednik Srbije je najavio da će Evroprajd marš u Beogradu biti „otkazan ili odložen”. ⁵⁶ On je naveo „tešku situaciju” u kojoj se Srbija našla, zbog energetske krize izazvane ratom u Ukrajini i tenzijama na Kosovu oko registarskih tablica, i ocenio da bi u takvim uslovima „moglo da dođe do većih nemira” u zemlji. ⁵⁷ Premijerka Ana Brnabić je ponovila ove tačke i istakla da će glavni zadatak vlade biti očuvanje mira i stabilnosti na Kosovu i energetske bezbednosti Srbije. ⁵⁸ U skladu s tim, ona je pozvala građane „da pruže podršku predsedniku, koji će se boriti u pregovorima (sa Prištinom) da bismo imali mir”. ⁵⁹

Pozivanje srpskih političara na „tešku” i „neizvesnu” situaciju u zemlji kao rezultat događaja na Kosovu deo su ustaljenog obrasca koji koristi vlast da skrene pažnju javnosti sa drugih važnih tema. Trenutna podrška većinskog biračkog tela nepriznavanju nezavisnosti Kosova, često služi donosiocima odluka kao opravdanje da marginalizuju teme, poput vladavine prava i zaštite ljudskih prava i sloboda, i predstave ih manje važnim u poređenju sa Kosovom, te nacionalnom bezbednošću. ⁶⁰ U kontekstu Evroprajd, najviši državni funkcioneri nastojali su da građane dovedu u zabludu da država nije u stanju da istovremeno vodi pregovore sa Prištinom i garantuje zaštitu i ostvarivanje građanskih prava i sloboda na ulicama Beograda. ⁶¹ Tako je građanima predstavljena lažna binarnost, jer im je rečeno da mogu da se opredele za građanska prava i slobode ili nacionalnu bezbednost, ali ne i za obe vrednosti. Ova instrumentalizacija u skladu je sa retorikom nekih nedržavnih aktera koji su vodili kampanju radi zabrane Evroprajd, pošto se pitanje nezavisnosti Kosova ne može odvojiti od pitanja „zapadnog uticaja” i srpski lideri u velikoj meri zavise od podrške proruskih i antizapadnih birača, od kojih su mnogi izjednačili protivljenje Evroprajd sa protivljenjem Zapadu.

Naime, predsednik Srbije nema ustavna ni zakonska ovlašćenja da zabrani javna okupljanja, kao ni predsednica Vlade, pa je Ministarstvo unutrašnjih poslova (Polijska stanica Stari Grad) odlučilo da zabrani marš na osnovu navodne procene da je događaj predstavljao „opasnost od nasilja, uništavanja imovine ili narušavanja javnog reda u većem obimu” čime bi se ugrozila bezbednost učesnika. ⁶² Ovo je bio izuzetak od uobičajene prakse i protivno je odluci Ustavnog suda Srbije iz 2013. godine kojom je potvrđeno da je zabrana veoma sličnog događaja – Parade ponosa – neustavna. ⁶³ Stoga su mnogi LGBT+ aktivisti i njihovi saveznici zabranu marša doživeli kao i zabranu njihovog prava na korišćenje ustavom zagarantovanih sloboda.

Premijerka Brnabić, koja je i sama pripadnica LGBT+ zajednice, pokušala je uspostaviti neku vrstu ravnoteže između prava te zajednice i sklonosti glasača (krajnje) desnice koji čine ključnu bazu podrške vladajućoj stranci, kojoj ona takođe pripada. U nekim slučajevima to ju je navelo da daje izjave koje su bile u suprotnosti sa stranačkom

linijom, kao kada je na Međunarodnoj konferenciji o ljudskim pravima, nakon zabrane marša u Beogradu, izjavila da je javno okupljanje „osnovno ljudsko pravo“, koje ne može biti zabranjeno.⁶⁴ Ipak, od kada je Brnabić stupila na funkciju predsednice vlade 2017. godine, gotovo da nije postignut napredak u zaštiti i širenju prava i sloboda LGBT+ zajednice u Srbiji, delom zato što se dodvoravala desnom biračkom telu, a delom zato što nema realan uticaj u zemlji. Zapravo, tokom njenog mandata, verbalni i fizički napadi na LGBT+ populaciju bili su prilično česti, a istopolne zajednice još uvek nisu legalizovane. Ovo predstavlja neuspeh sadašnje vlade da obezbedi osnovna prava LGBT+ osobama, uključujući pravo na sklapanje braka, usvajanje dece i veštačku oplodnju, podelu ili nasleđivanje imovine, učešće u donošenju odluka u slučaju bolesti, ili posetu partnera u bolnici ili zatvoru. Srbija čak ne priznaje oba istopolna partnera kao roditelje deteta začetoj veštačkom oplodnjom u postupku obavljenom u inostranstvu.⁶⁵

Premijerka Brnabić je priznala da se malo šta promenilo za pripadnike LGBT+ zajednice uprkos njenom premijerskom mandatu, komentarišući na konferenciji Evropajda da ni ona „ne živi u registrovanom partnerstvu i ne može da usvoji svoje dete.“⁶⁶ Zaista, društvena i politička klima u Srbiji se pogoršala poslednjih godina. Samo jedan primer za to je reakcija sadašnjeg gradonačelnika Beograda Aleksandra Šapića na Evropajd. Šapić, koji je izabran nekoliko meseci pre događaja, nije hteo da otvori manifestaciju, jer nije mogao da vidi sebe kako hoda na čelu marša.⁶⁷ Ipak dvojica gradonačelnika pre njega, iz iste stranke kao i Šapić, podržali su i učestvovali u šetnjama koje su pratile prethodne događaje Prajda.⁶⁸ Stav Šapića, dakle, odražava, zaokret u srpskoj politici koji je obeležen time što je vlast u Beogradu vodila računa o desnom biračkom telu iznad svih ostalih.

Evropajd marš je na kraju održan nakon što je ponovo prijavljen, koristeći drugačiju i znatno kraću rutu nego što je prvobitno planirano. Ipak, ostaje nejasno zašto su državne institucije donosile odluke koje su suprotnosti sa članom 54 Ustava o slobodi okupljanja, a nisu uzele u obzir četiri odluke Ustavnog suda Srbije kojima je zabrana kretanja ljudi proglašena neustavnim.⁶⁹

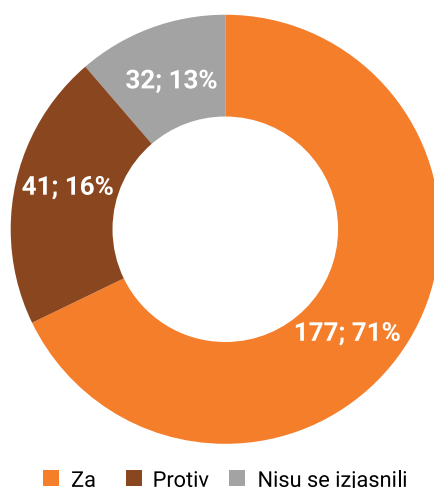
REAKCIJE ZAKONODAVNE VLASTI NA EVROPRAJD

Nije se samo izvršna vlast ujedinila oko zabrane Evroprajd marša. Većina narodnih poslanika (71 odsto) takođe je podržala zabranu iz „moralnih, bezbednosnih, ekonomskih i zdravstvenih razloga”.⁷⁰ Kako bi opravdali svoj stav, poslanici vladajuće koalicije ponovili su poruku predsednika Srbije da ima važnijih tema od Evroprajda, uključujući i situaciju na Kosovu.⁷¹ Lideri ekstremno desnih opozicionih partija naveli su da bi održavanje Evroprajda predstavljalo „kapitulaciju države pred zapadnim ambasadama”⁷² i „suspendovanje pravnog poretka Srbije”.⁷³ Predsednik Dveri Boško Obradović izjavio je da Srbija „decenijama trpi stalni pritisak EU i NATO da naš sistem vrednosti i našu politiku prilagodi njihovom pogledu na svet” i ocenio je da je Evroprajd deo „okupacione agende” nametnute Srbima od Zapada.⁷⁴ Ovakve izjave i govor mržnje koji je uključivao i tvrdnje da je „transrodnost izopačenost i neprirodna deformacija ljudske ličnosti” nesumnjivo su odigrali ulogu u oblikovanju javnog mnjenja i mobilizaciji građana protiv Evroprajda.⁷⁵

S druge strane političkog spektra, 41 poslanik iz koalicija centra, levog centra i levice podržao je Evroprajd i prepoznao ga kao važan događaj za ostvarivanje slobode okupljanja i izražavanja, kao i manifestaciju jednakih prava za sve građane. Međutim, ovo predstavlja samo 16 procenata od 250 poslanika koji sede u Narodnoj skupštini (vidi sliku 6 ispod).

Slika 6. Broj srpskih poslanika koji su podržali i protivili se zabrani Evroprajda

Koje parlamentarne stranke u Srbiji su za zabranu Evroprajda?

Izvor: Gordana Ćosić, Radio Slobodna Evropa⁷⁶

Onlajn rasprave i izveštavanje medija o (Evro)Prajdu često su praćeni govorom mržnje prema pripadnicima LGBT+ zajednice. Međutim, u praksi se govor mržnje retko sankcioniše. U Srbiji su donesene dve presude za govor mržnje protiv LGBT+. Prva presuda donesena je 2011. godine kada je utvrđeno da su dnevne novine *Press* „postupile diskriminatorno“ jer su dozvolile objavljivanje komentara na internetu uprkos tome što su sadržali govor mržnje prema LGBT populaciji.⁷⁷ Iste godine prvostepeno je osuđen i Dragan Marković Palma, tada gradonačelnik Jagodine i lider Jedinствene Srbije, za „teški oblik diskriminacije na osnovu seksualnog opredeljenja“ zbog izjava koje je davao u medijima.⁷⁸ Viši sud u Beogradu je na osnovu tužbi Gej-strejt alijanse doneo još nekoliko presuda „osobama koje su koristile društvene [medijske] mreže za pretnje nasiljem i smrću pripadnicima LGBT zajednice“.⁷⁹

Govor mržnje prisutan u sredstvima javnog informisanja i elektronskim medijima može sankcionisati Regulatorno telo za elektronske medije (REM). REM, između ostalog, kontroliše rad pružalaca medijskih usluga tako što „uređuje pravila koja se odnose na programske sadržaje u vezi sa zaštitom dostojanstva ličnosti, zaštitom ljudskih i manjinskih prava, kao i zabranom govora mržnje“ u skladu sa članom 22 Zakona o elektronskim medijima.⁸⁰ REM takođe može da izriče opomene i upozorenja medijskim provajderima, da im privremeno zabrani emitovanja sadržaja i oduzme dozvolu za emitovanje.⁸¹ I pored toga, statistika pokazuje da REM po pravilu ne reaguje na pritužbe na govor mržnje prema LGBT+ populaciji. Na primer, REM je 2022. izdalo samo četiri upozorenja i nijedno se nije ticalo govora mržnje, uprkos činjenici da je organizacija „Da se zna!“ podnela pritužbe REM-u prijavivši govor mržnje zabeležen uoči Evroprajda.⁸² S obzirom da je REM od 2014. do 2020. godine izrekao samo 67 mera pružaocima medijskih usluga, a da su građani i organizacije civilnog društva od 2017. do 2020. podneli 1030 prijava ovom telu (od kojih je većina odbačena kao nepotpune), očigledno je REM nije zaštitio ljudska i manjinska prava.⁸³ Ova realnost, u kombinaciji sa nedostatkom resursa i kapaciteta organizacija civilnog društva,⁸⁴ dovela je do toga da se broj prijavi podnetih REM-u vremenom smanjivao.

Savet za štampu je još jedno nezavisno telo kome pojedinci, organizacije ili institucije mogu da podnesu žalbu na sadržaj štampanih medija, kao i njihovih sajtova ili internet portala. U ovim pritužbama se mogu navoditi tekstovi ili fotografije koje se pojavljuju u sadržajima medija, kao i komentari čitalaca ako nanose direktnu štetu podnosiocu žalbe.⁸⁵ To znači da organizacijama koje prate i izveštavaju o medijima nije dozvoljeno da podnesu pritužbu u ime manjinske grupe (kao što je LGBT+ zajednica), koja je oštećena medijskim sadržajem, već to mora učiniti pojedinac, ili organizacija koja podržava prava određene grupe. Štaviše, ovlašćenja Saveta su prilično ograničena, jer nema mogućnost da sankcioniše medije protiv kojih su podnete žalbe, već može samo da donosi neobavezujuće odluke; što znači da je na medijskim kućama da se pridržavaju odluka ili ne, a u najboljem slučaju, ove kuće mogu da isprave ili povuku sadržaj koji je podstakao žalbu ili da se javno izvine podnosiocu žalbe.⁸⁶ Međutim, ovakve odluke

često dolaze mesecima nakon objavljivanja problematičnog sadržaja, koji je do tad već pogledao značajan broj ljudi, čime se učinak ispravke sadržaja smanjuje na najmanju moguću meru.⁸⁷

Dok se Poverenica za zaštitu ravnopravnosti ne bavi eksplicitno medijskim sadržajima, najveći deo pritužbi podnesenih Poverenici od 2009. godine odnosi se na govor mržnje usmeren prema pripadnicima LGBT+ zajednice.⁸⁸ No, Poverenica ima relativno mali uticaj na borbu protiv diskriminacije LGBT+ populacije, jer je ovlašćena da donosi mišljenja i preporuke, odnosno izriče opomene onima koji krše Zakon o zabrani diskriminacije i da upozorava javnost. LGBT+ organizacije su jedinstvene u mišljenju da javna osuda ili izvinjenje za govor mržnje nije dovoljna sankcija ako je cilj da se pojedinci i institucije spreče da ponove slična dela.⁸⁹ Osim toga, preporuke Poverenice su obično opšteg karaktera, što dodatno umanjuje njihov efekat.⁹⁰ Po mišljenju LGBT+ organizacija, Poverenica bi trebalo da češće postupa po službenoj dužnosti, donošenjem konkretnih preporuka i strožih mera, kao i osudom svakog ko vrši diskriminaciju, bez obzira na politički i društveni status.⁹¹ U kontekstu Evroprajda, Poverenica je pokrenula privatnu tužbu na osnovu pritužbe protiv dr Borislava Antonijevića, koji je u televizijskom nastupu rekao da je „homoseksualnost bolest“.⁹²

Reakcija Višeg javnog tužilaštva u Beogradu na zabranu marša je bila neadekvatna najavljujući da će građani snositi prekršajnu odgovornost ako se pojave na ulicama Beograda uprkos zabrani Ministarstva unutrašnjih poslova, odnosno krivičnu odgovornost ako izvrše krivično delo na javnom skupu.⁹³ Obrazloženje Tužilaštva je bilo da nastoji da „zaštiti javni red i mir, kao i fizički integritet i spokojstvo građana“, zanemarujući da se tako građanima uskraćuje ustavom zagarantovana sloboda okupljanja. Dodatno je razočaravajuće to što je pravda spora, čak i kada se podignu optužnice. Na primer, organizacija „Da se zna!“ podnela je krivičnu prijavu protiv Veljka Bogunovića (Episkopa banatskog Nikanora) sredinom avgusta 2022. godine zbog krivičnog dela rasne i druge diskriminacije.⁹⁴ To je učinjeno nakon što je pravoslavni episkop bacio kletvu na LGBT+, vređao premijerku na osnovu njene seksualne orijentacije i nacionalne pripadnosti i otvoreno je pozvao na oružani obračun sa LGBT+ populacijom na predstojećem Evroprajdu rekavši „...da imam oružje, i to bi upotrijebio“.⁹⁵ Slučaj je u predistražnoj fazi skoro godinu dana kasnije, a Ministarstvo unutrašnjih poslova radi na identifikaciji osobe koja je napravila snimak episkopa i podelila ga na društvenim mrežama.⁹⁶ A sam episkop Nikanor neće snositi pravne posledice za svoju izjavu, jer Zakon o zabrani diskriminacije predviđa izuzeće za „postupanje sveštenika, odnosno verskih službenika koje je u skladu sa verskom doktrinom, uverenjima ili ciljevima crkava i verskih zajednica“.⁹⁷

Ovaj kolektivni nedostatak učinkovite reakcije raznih državnih institucija pomogao je da se govor mržnje i pretnje LGBT+ populaciji lako prenesu iz digitalnog u fizički prostor, gde je lična bezbednost LGBT+ osoba ugrožena. Srž ovog problema leži u činjenici da sve tri grane vlasti u Srbiji kontrolišu ljudi koji – uprkos svojoj obavezi da deluju u javnom interesu i na osnovu Ustava i zakona Srbije – imaju pristrasne, stereotipne poglede na LGBT+ zajednicu i druge manjine koje utiču na njihovo donošenje odluka.

REAKCIJE ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA

Povodom odluke Ministarstva unutrašnjih poslova da zabrani šetnju, organizacije civilnog društva okupljene oko Platforme „Tri slobode” objavile su saopštenje u kojem navode da je odluka direktna posledica pritiska predsednika i premijerke na policiju, i uložile su žalbu pozivajući Ministarstvo da istu poništi.⁹⁸ Umesto toga, Ministarstvo je drugostepenom odlukom potvrdilo izrečenu meru, a osporavanje zakonitosti ovog rešenja odbio je Upravni sud u Beogradu presudom od 16. septembra 2022. godine.⁹⁹ Suprotno ranijoj odluci Ustavnog suda, Upravni sud je utvrdio da je Ministarstvo donelo odluku o zabrani marša u skladu sa zakonom i utvrdilo postojanje opasnosti od nasilja, uništavanja imovine ili narušavanja javnog reda potkrepivši to dokazima označenim stepenom tajnosti „strogo poverljivo”.

Ali ta opasnost od nasilja nije dolazila od LGBT+ osoba i učesnika marša, već od onih koji su hteli da ga zabrane. U stvari, organizacija „Da se zna!” izvestila je da su u 2021. godini zabeležena 83 protivpravna dela prema LGBT+ osobama, što je porast od 37% u odnosu na prethodnu godinu, od kojih je skoro četvrtina uključivala fizičko nasilje.¹⁰⁰ Situacija se dodatno pogoršala do avgusta 2022, kada je „Da se zna!” zabeležila takvih 30 incidenata šamo u tom mesecu. Na dan Evroprajd šetnje prijavljeno je 14 incidenata, koje su zvaničnici umanjili tvrdnjom da je država uspeła da obezbedi sigurnost svih učesnika Evroprajda.¹⁰¹ Ove izjave državnika obeshrabile su pripadnike LGBT+ zajednice da prijave fizičke i verbalne napade nadležnim organima, posebno imajući u vidu iskustvo mnogih LGBT+ osoba da su sekundarno viktimizirane prilikom ranijih prijava zločina iz mržnje policiji, čiji službenici često izgledaju nezainteresovano za vođenje ovih slučajeva i „obično postavljaju tri pitanja i postupak se na tome završava”.¹⁰²

Zbog toga je žrtvama još važnije da mogu da prikupe dokaze o šteti. Kada su komentari puni mržnje usmereni prema LGBT+ zajednici na internetu i društvenim mrežama, mogu se sačuvati slikanjem ekrana i potom izbrisati kako bi se uklonio uznemirujući sadržaj; a u slučaju pretnji smrću određenim pojedincima, uključuje se Odeljenje za visokotehnološki kriminal Ministarstva unutrašnjih poslova. Ipak, prijavljen je relativno mali broj onlajn pretnji. Tako, među opcijama koje su na raspolaganju aktivistima je da angažuju korisnike društvenih mreža da se udruže u prijavljivanju naloga koji šire govor mržnje ili upućuju pretnje, i da podstaknu kompanije društvenih medija da zabrane takve naloge.¹⁰³

REAKCIJE MEĐUNARODNE ZAJEDNICE

Budući da je Evroprajd panevropski događaj, usledila je oštra reakcija međunarodne zajednice kada su srpski zvaničnici najavili zabranu marša. Međunarodni lideri osudili su tu odluku i istakli da je Srbija kao država na putu ka članstvu u Evropskoj uniji dužna da ne samo poštuje, već i da unapredi ljudska prava.¹⁰⁴ Evropska komesarka za ravnopravnost podsetila je vladu da ograničenje slobode okupljanja zabranom marša predstavlja kršenje Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, koju je Srbija ratifikovala,¹⁰⁵ kao i kršenje međunarodno-pravne zaštite Evropskog suda za ljudska prava.¹⁰⁶ Poslanici LGBTI Intergrupe Evropskog parlamenta apelovali su na vlasti u Srbiji da se Evroprajd održi prema utvrđenom rasporedu i da se angažuju dodatne policijske snage kako bi se osigurala bezbednost građana koji žele mirno da uživaju svoje pravo na slobodu okupljanja i izražavanja.¹⁰⁷ Iz perspektive ovih evroposlanika, Evroprajd je simbol borbe za očuvanje demokratskih vrednosti koje su na udaru širom Evrope, a od posebnog je značaja da domaćin manifestacije bude Srbija.¹⁰⁸

Činjenica da je marš na kraju ipak održan otkrila je da je njegova zabrana bila neustavna i da su protivnici Evroprajda širili lažne informacije kako bi diskreditovali događaj. Zaista, među onima koji su učestvovali u maršu bili su i ambasadori brojnih evropskih zemalja, kao i EU i SAD, što nagoveštava da je bezbednost učesnika marša morala da bude na visokom nivou i da prvobitna zabrana marša ipak nije doneta zbog bezbednosnih razloga. I dok je dopuštanje marša možda izgledalo kao politička odgovornost za liderstvo Srbije, vlada je uspela politički profitirati pokazujući biračkom telu da je nezadovoljna što je događaj organizovan u Srbiji i da ga je pokušala sprečiti. Istovremeno, kada je Evroprajd održan uz neznatne izmene, vlada je mogla da reklamira međunarodnoj zajednici da je poštovala građanske slobode i ljudska i manjinska prava svojih građana. Drugim rečima, uprkos galami, Evroprajd je bila pobeda za vladu Srbije. **Pripadnici LGBT+ zajednice – čija su građanska i ljudska prava trebalo da budu u središtu događaja – bili su ti koji su izgubili; ne samo da su instrumentalizovani u političke svrhe, već se i dalje suočavaju sa diskriminacijom, mržnjom i fizičkim napadima na osnovu svog identiteta.**

Stereotipi i predrasude o rodu i LGBT+ osobama odavno su prisutni u srpskom društvu i duboko su ukorenjeni u patrijarhalnoj kulturi kojom dominiraju muškarci. Pokret protiv „rodne ideologije” je, međutim, novost i broj i uticaj antirodnih aktera je porastao u poslednjih nekoliko godina. Kao i u drugim zemljama Evrope, Severne i Latinske Amerike, vodeći akteri antirodnog pokreta u Srbiji su konzervativni intelektualci, desničarske grupe i stranke te organizacije za prava muškaraca, koji uživaju podršku ključnih verskih institucija. Ipak, najveće iznenađenje za mnoge feminističke i LGBT+ aktiviste u Srbiji bila je pojava trans-isključujućih organizacija unutar LGBT+ zajednice i njihovo savezništvo s antirodnim grupama, što je dodatno potkopalo napore LGBT+ zajednice u zemlji.

Snažna prisutnost ovih aktera na internetu i društvenim mrežama, gde šire govor mržnje i promovišu antirodni diskurs – često deljenjem dezinformacija i teorija zavere – povećala je njihovu popularnost u Srbiji, pomažući im da mobilišu građane Srbije protiv LGBT+ zajednice i feministkinja. To je omogućilo kampanju protiv Evroprajda u Beogradu 2022. godine te uznemiravanje i zastrašivanje učesnika marša. Srpski establišment takođe je odigrao važnu ulogu u popularizaciji antirodnog diskursa i mobilisanju brojnih građana protiv učesnika Evroprajda, osiguravajući antirodnim akterima pristup javnom servisu i provladinim medijima.

Iako je antirodni diskurs koji šire srpski uticajni akteri u ovom pokretu u suštini nacionalistički i antizapadnjački, zapadnjačke antirodne figure i skupine daju obrazac za ovaj diskurs. Ipak, svrha antirodnih narativa u Srbiji je diskreditacija liberalne demokratije i „dekadentnog Zapada”, kao i dehumanizacija LGBT+ populacije i žena. Štaviše, državni funkcioneri vešto (zlo)upotrebljavaju antirodnu retoriku kako bi kanalisali javnu frustraciju vladinim politikama te marginalizovali vladavinu prava i ograničili određena građanska prava i slobode pod izgovorom odbrane „tradicionalne srpske porodice” ili nacionalne bezbednosti. U kontekstu Evroprajda, najviši državni zvaničnici su putem društvenih mreža, kao i interneta i tradicionalnih medija, nastojali da građane dovedu u zabludu da država nije u mogućnosti da vodi pregovore s Prištinom i u isto vreme garantuje zaštitu i ostvarivanje građanskih prava i sloboda na ulicama Beograda. Svrha uvođenja ove lažne binarnosti bila je prikupljanje političkih bodova od proruskih i antizapadnih birača.

Ali to je samo vrh ledenog brega. Kako bi osigurala podršku javnosti i umirila brzorastući antirodni pokret, vlada – koju trenutno vodi prva otvoreno gej premijerka u novijoj istoriji Srbije – nije primenila delove rodnog zakonodavstva i nije usvojila zakon o istopolnim zajednicama, a isključila je rodni sadržaj iz školskih udžbenika, delovala je tokom proteklih pet godina kako bi isključila rodni sadržaj iz školskih udžbenika, a isključila je rodni sadržaj iz školskih udžbenika. Stoga, iako pobornici pokreta protiv

„rodne ideologije“ bez ikakve sumnje imaju uticaj, vlada snosi najveću odgovornost za stvaranje društvenih okolnosti u kojima je dopušteno širenje govora mržnje i predrasuda prema LGBT+ osobama te žrtvovanje ljudskih prava i sloboda zarad političke dobiti. A vlada je ta koja je pokušala da zabrani Evroprajd marš, tobože iz bezbednosnih razloga, čime je prekršila Ustav Srbije. Osim toga, državni funkcioneri sa najvećom moći i odgovornošću učinili su malo ili ništa kako bi sprečili govor mržnje prema LGBT+ zajednici, onlajn pretnje i antirodne kampanje tokom Evroprajda.

Neočekivano, rukovodstvo Srbije uspeo je da politički profitira nakon što se Evroprajd marš ipak održao, omogućivši vladi da spasi obraz pred međunarodnom zajednicom, a istovremeno biračima demonstrira svoje nezadovoljstvo događajem. Iznad svega, upravo je kolektivni nedostatak reakcije raznih državnih institucija pomogao da se govor mržnje i pretnje LGBT+ populaciji prenesu iz digitalnih u fizičke prostore, značajno smanjujući ličnu sigurnost pripadnika ove populacije. Kao rezultat toga, zabeležen je porast prijave zločina iz mržnje uoči, tokom pa čak i nakon Evroprajda. Konačno, događaj koji je bio namenjen slavljenju različitosti i postignuća LGBT+ zajednice, predstavljao je rizik za mnoge LGBT+ osobe u Srbiji – koje se i dalje suočavaju sa onlajn nasiljem, diskriminacijom, mržnjom i fizičkim napadima na osnovu svog identiteta.

NAPOMENE

- 1 Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, trans. H. M. Parshley (London: Johnathan Cape, 1956), 273.
- 2 Françoise Girard, "Negotiating Sexual Rights and Sexual Orientation at the United Nations," in *SexPolitics: Reports from the Front Lines*, edited by Richard Parker, Rosalind Petchesky, and Robert Sember (Sexual Policy Watch, 2007), 334.
- 3 Ibid.
- 4 Ibid, str. 335.
- 5 Conny Roggeband and Andrea Krizsan. "[Democratic backsliding and the backlash against women's rights: Understanding the current challenges for feminist politics](#)", UN Women Discussion Paper No. 35, June 2020.
- 6 Judith Butler, "[Why is the idea of 'gender' provoking backlash the world over?](#)" *The Guardian*, 23 October 2021.
- 7 Ibid.
- 8 Adriana Zaharijević, "[Dženderizam nesting in Serbia](#)", *Engenderings* (blog), London School of Economics and Political Science, 8 October 2018.
- 9 Nevena Krivokapić, Bojan Perkov i Ognjen Colić, *Dobre prakse i regulatorni modeli za odgovorno objavljivanje onlajn komentara: vodič* (Novi Sad: Share Foundation, 2015).
- 10 Ana Petrović i Hristina Cvetinčanin Knežević, *Govor Mržnje nije Sloboda Govora: Analiza govora mržnje u javnom prostoru upućenog kvir osobama u Srbiji* (Beograd: Da se zna!, 2023).
- 11 Komitet pravnik, "[Povlačenje zakona protiv diskriminacije](#)," *Peščanik*, 05.03.2009.
- 12 Miljenko Dereta, "Ko upravlja Srbijom." *Politika*, 09.03.2009.
- 13 Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Službeni glasnik br. 52 od 24.05.2021.
- 14 Prvi na skali, "[Ovaj zakon treba ukinuti i doneti nov – Matica srpska o zakonu o rodnoj ravnopravnosti](#)," 27.07.2021.
- 15 Centar modernih veština, "[Reakcija povodom ukidanja Uprave za rodnu ravnopravnost](#)", 2014.
- 16 Dragana Prica Kovacevic i Vanja Neskovic, "[Endru Tejt: Influencers, 'Incels', and Copycat Misogyny in Serbia](#)", *Balkan Insight*, 21.04.2023.
- 17 Aleksej Kišjuhas. "[Događanje roda](#)", *Danas*, 08.01.2023.
- 18 Prica Kovacevic and Neskovic, "Endru Tejt: Influencers, 'Incels', and Copycat Misogyny in Serbia."
- 19 Roggeband and Krizsan, "Democratic Backsliding and the Backlash against Women's Rights."
- 20 Marija Milić, "[Incel, mizoginija i muška nadmoć](#)", *Oblakoder*, 15.12.2022.
- 21 Ildiko Erdei, "[Lomača za Deda Mraza](#)", *Peščanik*, 09.01.2020.
- 22 Adriana Zaharijević i Katarina Lončarević, „Rod i ideologija: O pobuni protiv jednakosti.“ U: *Rodna ravnopravnost, od jednakih prava do jednakih mogućnosti*, (ur.) Tibor Varadi i Marijana Pajvančić (Beograd: SANU, 2020).
- 23 Ibid.
- 24 Među njima su: Miša Đurković, direktor Instituta za evropske studije u Beogradu, koji je u novembru 2022. dao intervju o tome kako je „LGBTIK ideologija našla put u udžbenicima biologije“ koji ima više od 60.000 pregleda na Jutjubu; Alek Račić, profesor i predsednik Pokreta srpskog jedinstva, koji ima skoro 10.000 pratilaca na društvenim mrežama i čest gost na nacionalnim televizijama, i između ostalog tvrdi da je LGBT+ populacija „kriva za depopulaciju“

u Srbiji; i sociolog Slobodan Antić čije se kolumne i gostovanja na desničarskim blogovima i portalima uveliko prate na društvenim mrežama.

25 Nejra Veljan, "[Extreme Entitlement: Misogyny, Anti-Feminism in Far-Right Recruitment](#)", *Detektor.ba*, 10.05.2022.

26 Vladimir Veljković, "[Šansa za opoziciju](#)" *Peščanik*, 14.10.2020.

27 Miša Đurković, "[Školski priručnik za promociju homoseksualizama](#)", *Politika*, 13.04.2017.

28 Slobodan Antić. "[Postizborna LGBT inkluzija](#)" Centar za otkrivanje političkih manipulacija, 11.04.2017.

29 Mira Kankaraš Trklja, "[Hoće li škola učiti decu o oralnom i analnom seksu?](#)" *Sputnjik*, 18.04.2017.

30 J. Matijević and B. Caranović, "[ZAPAD UDARA NA PORODICU: Da li će i u Srbiji ukinuti mamu i tatu](#)," *Večernje Novosti*, 10.06.2018.

31 Milica Stanojković, "[Uvode nam „treći pol” i ukidaju mame i tate: Zapad nameće diktat u ime zaštite osetljivih grupa](#)", *Novosti.rs*, 07.12.2019.

32 Ivan Čolović, "[U ime oca, majke i svetoga duha tradicije](#)," *Peščanik*, 09.01.2020.

33 "[Vučić: Ne bih potpisao zakon o istopolnim zajednicama](#)," *Radio Slobodna Evropa*, 01.05.2021.

34 Jovana Georgievski, "[Srbija i obrazovanje: Šta \(ne\)će biti u novim udžbenicima iz biologije i da li će 'nastavnica' postati zabranjena reč](#)," *BBC News na Srpskom*, 21.11.2022.

35 Milenija Simić-Miladinović, "[Rodno osetljivom jeziku \(ni\)je mesto u udžbenicima](#)", *Politika*, 10.06.2022.

36 Nataša Andjelković, "[Srpska pravoslavna crkva i Porfirije: Šta je rekao patrijarh u prvom televizijskom gostovanju - u 100 i 500 reči](#)," *BBC News na Srpskom*, 03.03.2021; i Nataša Andjelković, "[Srbija i Srpska pravoslavna crkva: Sva lica patrijarha Porfirija](#)," *BBC News na Srpskom*, 19.05.2023.

37 Fejsbuk post patrijarha Porfirija dostupan nasrpskom jeziku na: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=211736534561639&id=100071758814705; snimak govora koji je održao dostupan je na Jutjub sajtu informativne službe SPC, na: <https://www.youtube.com/watch?v=dCpfanRV-PQ>.

38 "[Moleban' i protest desničara protiv Evroprajda u Beogradu](#)," *Radio Slobodna Evropa*, 11.09.2022.

39 Video snimak događaja dostupan je na Jutjub sajtu Informativne službe SPC na <https://www.youtube.com/watch?v=4dEdAne59E8>.

40 "[Dveri od Skupštine Srbije traže zabranu Prajda na 100 godina i da državni praznik bude Dan porodice](#)," *Danas*, 05.09.2022.

41 "[Odakle pokretu "Dveri" računica od 40 miliona evra za Evroprajd?](#)", *Istinomer*, 02.08.2022.

42 Intervju sa Goranom Miletićem, direktorom organizacije "Civil Rights Defenders", 03.05.2023.

43 ISAC Fund, "[Analiza narativa „Evroprajd 2022: Meta anti-zapadnih narativa](#)", objavljeno septembra 2022.

44 Ibid.

45 Nemanja Rujević, "[Prajd i propaganda: Forenzika slučaja "naše sestre" Milke](#)", *Vreme*, 01.09.2022.

46 Nikola Vrzić, "[Parada majmunskih boginja](#)", *Pečat*, 29.07.2022.

47 Lazar Čovš i Slobodan Maričić, "[Evroprajd 2022 u Beogradu: Od otkazivanja do obilaska manastira i širenja majmunskih boginja - pet \(dez\)informacija o Paradi ponosa](#)". *BBC News na srpskom*, 26.08.2022.

- 48 [„Osuđuje se neprofesionalno izveštavanje medija o širenju majmunskih boginja i dovođenja u vezu sa LGBTQ+ populacijom“](#), Reporting Diversity Network 2.0.
- 49 Luka Jovanović, „Majmunске boginje protiv Europrid-a,“ Forum za bezbednost i demokratiju, 06.09.2022.
- 50 Intervju sa Goranom Miletićem, direktorom Odeljenja za Evropu i MENA i zamenik direktora Globalnog programa organizacije "Civil Rights Defenders", 03.05.2023.
- 51 Intervju sa Filipom Vulovićem, aktivistom organizacije "Civil Rights Defenders", 03.05.2023.
- 52 Asja Bakić, [„TERF: radikalna desnica u feminističkom ruhu,“](#) *Voxfeminae*, 29.12.2020.
- 53 Intervju sa Aleksom Savićem, izvršnim direktorom Grupe „Izadi“, 28.04.2023.
- 54 Ibid.
- 55 Maja Živanović, [„Može li država da zabrani Evroprajda?“](#), Radio Slobodna Evropa, 27.08.2022.
- 56 European Western Balkans, [„Oštre reakcije na najave otkazivanja Evroprajda“](#), 27.08.2022.
- 57 [„Moleban i protest desničara protiv Evroprajda u Beogradu“](#), *Radio Slobodna Evropa*, 11.09.2022.
- 58 [„Brnabić: Kosovo i Metohija i energetska bezbednost prioriteta nove Vlade“](#), *Beta*, 29.08.2022.
- 59 Jasmina Kuzmanovic and Misha Savic, [„Serbia’s Gay Premier Says Unity Key After Orthodox Bishop Curse“](#), *Bloomberg*, 17.08.2022.
- 60 Dubravka Stojanović, [„O Kosovu, malinama i gej paradi“](#), *Peščanik*, 16.09.2011.
- 61 Biljana Srbljanović, [„Biljana Srbljanović – U ime ponosa“](#), Heartefact, 29.08.2022.
- 62 [„Brnabić posle zabrane Prajda LGBT aktivistima: Niko vam ne može zabraniti da šetate“](#), *Radio Slobodna Evropa*, 13.09.2022.
- 63 Vesna Rakić Vodinelić, [„Otvoreni Balkan, zatvoreni Beograd“](#), *Peščanik*, 30.08.2022.
- 64 Ibid.
- 65 Ron Synovitz and Gordana Cosic, [„Lesbian PM or Not, Serbia Blocks Gays’ Path to Parenthood“](#), *Radio Free Europe*, 22.08.2019.
- 66 [„MUP odbio žalbu, organizatori Evroprajda ne odustaju od šetnje u Beogradu“](#), *Radio Slobodna Evropa*, 14.09.2022.
- 67 Slobodan Maričić, [„Evropa, Srbija i LGBT: Sve što znamo do sada“](#), *BBC News na srpskom*, 17.08.2022.
- 68 [„Grafiti mržnje protiv Parade ponosa u centru Beograda“](#), *Radio Slobodna Evropa*, 13.07.2022.
- 69 Vesna Rakić Vodinelić, [„Otvoreni Balkan, zatvoreni Beograd“](#), *Peščanik*, 30.08.2022.
- 70 Slobodan Maričić, [„Evropa, Srbija i LGBT: Sve što znamo do sada“](#), *BBC News na srpskom*, 17.08.2022. \
- 71 „Đukanović: Organizatori da otkazu Evroprajd ili da vlasti razmisle da ga zabrane,“ *Politika*, 15.08.2022.
- 72 Ognjen Tubić, [„Održavanje Evroprajda kapitulacija države pred zapadnim ambasadama i LGBT organizacijama“](#), Pokret obnove Kraljevine Srbije, 17.09.2022.
- 73 [„Đurđević Stamenkovski o Evroprajdu: Vučić i Brnabić suspendovali pravni poredak Republike Srbije“](#) *Danas*, 17.09.2022.
- 74 Objava Boška Obradovića na tvider nalogu, 22.07.2022, <https://twitter.com/BoskoObradovic/status/1551475768647192576>
- 75 [„Podnete pritužbe Poverenici za zaštitu ravnopravnosti i REM-u“](#), Geten, 06.09.2022.
- 76 Gordana Ćosić, [„Koje parlamentarne stranke u Srbiji su za zabranu Prajda?“](#), *Radio Slobodna Evropa*, 29.08.2022.

- 77 [„Prva presuda zbog govora mržnje protiv LGBT populacije – Presuda dnevnim novinama Press po tužbi Gej strejt alijanse“](#), Gej strejt alijansa, 07.06.2011.
- 78 [„Apelacioni sud doneo pravosnažnu presudu – Dragan Marković Palma kriv za diskriminaciju LGBT populacije“](#), Gej strejt alijansa, 11.07.2014.
- 79 Gay Straight Alliance, [“Annual Report on the Status of Human Rights of LGBT Persons in Serbia for 2014: Report Summary”](#) 25.03.2015.
- 80 Zakon o elektronskim medijima, član 22, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_elektronskim_medijima.html
- 81 Ivana Krstić. „Izveštaj o upotrebi govora mržnje u medijima u Srbiji“, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 30.12.2020.
- 82 Videti: Regulatorno telo za elektronske medije, „Izrečene mere“, <http://www.rem.rs/sr/odluke/izrecene-mere#gsc.tab=0> i „Podnete pritužbe Poverenici za zaštitu ravnopravnosti i REM-u“, Geten, 06.09.2022.
- 83 „REM: Diskriminacija i govor mržnje obeležili programe nacionalnih televizija u Srbiji“, *Danas*, 26.10.2020.
- 84 Intervju sa predstavnicima organizacije „Geten“, 03.05.2023.
- 85 Savet za štampu, <https://savetzastampu.rs/o-nama/sta-mozemo-da-uradimo-za-vas/>
- 86 Intervju sa Ivanom Jelačom, izvršnom direktorkom Instituta za medije i različitosti – Zapadni Balkan (Media Diversity Institute Western Balkans), 23.06.2023.
- 87 Ibid.
- 88 Ivana Krstić, „Izveštaj o upotrebi govora mržnje u medijima u Srbiji“.
- 89 Intervju sa predstavnicima organizacije „Da se zna“, 03.05.2023.
- 90 Intervju sa predstavnicima organizacije Civil Rights Defenders, 03.05.2023.
- 91 Intervju sa predstavnicima organizacije „Geten“ 03.05.2023.
- 92 Intervju sa predstavnicima organizacije „Da se zna“, 03.05.2023.
- 93 „Tužilaštvo u Beogradu poručilo da se kršenje zabrane skupa kažnjava, reagovali iz Evroprajda“, *Radio Slobodna Evropa*, 15.09.2022.
- 94 „Više javno tužilaštvo u Pančevu postupa po krivičnoj prijavi protiv episkopa Nikanora“, *Danas*, 18.08.2022.
- 95 Obraćanje vladike Nikanora, 12.08.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=5hZhqoL72mA&t=93s>
- 96 Više javno tužilaštvo u Pančevu, Republika Srbija, Odgovor na zahtev BCBP za pristup informaciji od javnog značaja, 17.03.2023.
- 97 Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik br. 22/09, 26.03.2009, član 8
- 98 Youth Initiative for Human Rights, „Platforma “Tri slobode”: Sramotna odluka policije o zabrani EuroPride šetnje“, 13.09.2022.
- 99 Presuda Upravnog suda u Beogradu, br. 38615/22, 16.09.2022.
- 100 Da se zna!, [„Podaci, a ne zvona i praporci 5 – Izveštaj o incidentima motivisanim mržnjom prema LGBT+ osobama u Srbiji u 2021. godini“](#), maj 2022.
- 101 Da se zna!, [„Saopštenje povodom incidentata tokom EuroPride šetnje“](#), 2022.
- 102 Intervju sa predstavnicima organizacije Civil Rights Defenders, 03.05.2023.
- 103 Intervju sa Aleksom Savićem, izvršnim direktorom organizacije „Izađi“, 28.04.2023.
- 104 “European Commissioner Dalli expects Belgrade to focus on human rights”, *European Western Balkans*, 12.09.2022.

105 Valerie Gauriat, "[EuroPride 2022 in Belgrade: A storm over the rainbow flag](#)", *Euronews*, 30.09.2022.

106 Sofija Mandić, "[Strogo poverljivo nasilje](#)", *Peščanik*, 17.09.2022.

107 The European Parliament's LGBTI Intergroup, „145 MEPs sign letter to Serbian leadership calling to maintain the organisation of EuroPride 2022 and deploying sufficient police protection”, 31.08.2022.

108 Valerie Guriat, "EuroPride 2022 in Belgrade: A storm over the rainbow flag".

bezbednost.org